

ΚΩΝΣΤΑΝΤΙΝΟΣ ΜΑΝΤΗΣ

Ερμηνευτικά σχόλια

§11-16

Στο κείμενο καταγράφεται η αντίθεση των Τριάκοντα προς τον δήμο των Αθηναίων, τους νόμους και τους θεσμούς της δημοκρατίας (§11-13). Έπειτα ήλθε η σειρά των ατόμων (§14-15). Κατά την οκτάμηνη διάρκεια της εξουσίας των τριάκοντα εκτελέστηκαν 1500 πολίτες Αθηναίοι και μέτοικοι. Η αντίθεση έφτασε τέλος και στους κόλπους του ίδιου του σώματος των τυράννων (§15-16). Ο Κριτίας και ο Θηραμένης εκπροσωπούσαν δύο αντίθετες τάσεις μέσα στη «συμμορία» που ασκούσε την εξουσία.

Ο Ξενοφών οργανώνει τον λόγο του, ώστε να φανεί η χρονική κλιμάκωση των εξελίξεων (η αλληλουχία των χρονικών προτάσεων και μετοχών) αλλά και η αλληλεξάρτησή τους, πώς δηλαδή από τις φαινομενικά δημοκρατικές διαδικασίες

(«οἱ δὲ τριάκοντα ἡρέθησαν...») τελικά το καθεστώς έφτασε στην απροκάλυπτη ομολογία του αυθαίρετου χαρακτήρα του («ὥσπερ τυραννίδος», §16). Η κατάσταση, όσο περνάει ο καιρός, γίνεται πιο πολύπλοκη.

§11

Ενώ μοναδικός (διακηρυγμένος) σκοπός των τριάκοντα και μοναδική εντολή της (εκβιασμένης, έστω) ψήφου της Εκκλησίας προς αυτούς ήταν να συντάξουν τους νόμους («ἐφ' ᾧ τε συγγράψαι νόμους» / «οἱ τοὺς πατρίους νόμους συγγράψουσι») αυτοί ανέβαλλαν συνεχώς να εκτελέσουν το έργο που είχαν αναλάβει και συγκροτούσαν τη Βουλή και τα άλλα θεσμικά όργανα, όπως τους άρεσε («ὡς ἐδόκει αὐτοῖς»), με δικούς τους ανθρώπους. Ενώ λοιπόν είχαν διακηρύξει ότι το καθεστώς τους θα ήταν προσωρινό, ως τη δημοσίευση των νέων νόμων, διέλυσαν τα

δικαστήρια των ενόρκων (Ἡλιαία...) και παραχώρησαν στη Βουλή δικαστικές εξουσίες για ποινικά (ή δήθεν ποινικά) αδικήματα. Κατάργησαν επίσης τη μυστική ψηφοφορία σε όλες τις διαδικασίες.

§12

Μια από τις σκοτεινές πλευρές του αθηναϊκού δημοκρατικού καθεστώτος ήταν η ευκολία με την οποία μερικοί αδίστακτοι Αθηναίοι μπορούσαν «να ζουν από τη συκοφαντία». Η ψεύτικη καταγγελία, ψευδής καταμήνυση εναντίον ευκατάστατου συνήθως πολίτη, μπορούσε να χρησιμοποιηθεί και ως μέσο εκβιασμού και ως μέσο προσωπικής εκδίκησης. Πολλές φορές ο συκοφάντης εξεβίαζε κάποιον και αποσπούσε χρηματικά ποσά, για να μην τον καταγγείλει και τον σέρνει στα δικαστήρια. Από τις ετυμολογικές ερμηνείες της λ. συκοφάντης <σῦκον+φαίνω (= αυτός που φανερώνει τα σύκα) που είχαν

προταθεί ήδη από την αρχαιότητα πιθανότερη φαίνεται η πρώτη: 1) αυτός που φανέρωνε τα σύκα, κρυμμένα μέσα στα ρούχα του κλέφτη· 2) ο μηνυτής· 3) ο μηνυτής αυτών που είχαν κλέψει σύκα από ιερές συκιές, αφιερωμένες σε θεούς· 4) αυτός που τράνταζε τα κλαδιά ή τον κορμό της συκιάς για να φανούν τα σύκα, που ήταν κρυμμένα μέσα στα φύλλα· 5) (με επέκταση της αρχικής σημασίας) αυτός που κατήγγειλε στις αρχές διάφορες παραβάσεις, όπως λαθραία εισαγωγή προϊόντων, παράνομη κτήση ή επικαρπία ξένης ιδιοκτησίας, φοροδιαφυγή και -συνηθέστερα- εχθρικές ενέργειες ή διαθέσεις κατά του δημοκρατικού πολιτεύματος.

Εκτός από τα χρήματα που μπορούσε να αποσπάσει ο συκοφάντης ως εκβιαστής, αν καταδικαζόταν ο καταγγελλόμενος πολίτης, ο συκοφάντης είχε και τότε οικονομικό όφελος.

§13

Το να ενισχυθούν οι ένοπλοι τριάκοντα και οι οπαδοί τους εναντίον των άοπλων δημοκρατικών με (700 τελικά) φρουρούς Σπαρτιάτες δείχνει το αίσθημα ανασφάλειας των τυράννων. Επειδή το αίτημα αυτό θα το απέρριπτε η επίσημη κυβέρνηση της Σπάρτης, δηλ. οι έφοροι, οι τριάκοντα ζητούν από τον Λύσανδρο να «συμπράξει», να «μεσολαβήσει», προφανώς παρασκηνικά.

§14

Οι τριάκοντα ανέλαβαν τη συντήρηση των φρουρών από τη Σπάρτη (§13) με έξοδα του κράτους φυσικά, όχι δικά τους, και «κολάκευαν, καλόπτιαναν με κάθε τρόπο τον Καλλίβιο», για να εξασφαλίζουν τη συναίνεσή του στις αυθαιρεσίες τους, αλλά και για να τους παρέχει φρουρούς «συνεργούς» στη σύλληψη πολιτών που είχαν ακόμη

κύρος και δύναμη, ώστε να αντισταθούν στο καθεστώς.

§16

Οι τελευταίοι λόγοι του Κριτία φανερώνουν τον πολιτικό κυνισμό του.

Ασκήσεις

1. Ποια στοιχεία του κειμένου δείχνουν την αυθαιρεσία του καθεστώτος των Τριάκοντα;

Παρά το γεγονός ότι η εντολή που δόθηκε στους Τριάκοντα ήταν να καταγράψουν τους «πάτριους νόμους», διαμορφώνοντας έτσι το σύνταγμα που θα ρύθμιζε την πολιτική ζωή του αθηναϊκού κράτους, εκείνοι κινήθηκαν με γνώμονα το πώς θα εδραιώσουν την προσωπική τους εξουσία. Κατ' αυτό τον τρόπο οι ενέργειές τους ήταν αυθαίρετες, εφόσον δεν συμβάδιζαν με το νομικό πλαίσιο κι είχαν ως βασική τους

στόχευση την εξυπηρέτηση ιδιοτελών επιδιώξεων.

Μια πρώτη σαφής ένδειξη της αυθαιρεσίας του καθεστώτος των Τριάκοντα υπήρξε η σκόπιμη αναβολή της σύνταξης και δημοσίευσης του συντάγματος, έστω κι αν -θεωρητικώς- αυτή ήταν η βασική τους αποστολή. Αυθαίρετη, ακολούθως, ήταν κι η συγκρότηση της Βουλής, όπως και των άλλων θεσμικών οργάνων του αθηναϊκού κράτους, με άτομα της δικής τους επιλογής, προκειμένου να διασφαλίσουν τον έλεγχο όλων των κέντρων λήψης αποφάσεων.

Επιπροσθέτως, αυθαίρετη υπήρξε η πρωτοβουλία σύλληψης και παραπομπής των καταδοτών στη Βουλή, για να τους επιβληθεί η θανατική ποινή, έστω κι αν ικανοποιούσε τα εκδικητικά ένστικτα των πολιτών, εφόσον οι Τριάκοντα δεν είχαν λάβει τέτοιου είδους οδηγία και εξουσιοδότηση. Αντιστοίχως, εντελώς άνομη και αυθαίρετη ήταν η

πρωτοβουλία τους να ζητήσουν τη συνδρομή του Λυσάνδρου, προκειμένου να πεισθούν οι Σπαρτιάτες να τους παραχωρηθεί ένοπλη φρουρά, για να έχουν έτσι τη δυνατότητα να συλλαμβάνουν οποιονδήποτε πολίτη ήθελαν και να μπορέσουν να εδραιώσουν το καθεστώς τους.

2. Ποιες ενέργειες έκαναν οι Τριάκοντα για να εξασφαλίσουν το καθεστώς τους; Ποια ήταν η σκοπιμότητα της κάθε ενέργειας;

Η πρόθεση των Τριάκοντα να διατηρήσουν οι ίδιοι την εξουσία και να επιβάλουν τυραννία στην Αθήνα, άρχισε να διαφαίνεται από τις πρώτες κιόλας επιλογές τους. Το γεγονός κατ' αρχάς ότι δεν θέλησαν να υλοποιήσουν τη βασική τους αποστολή που ήταν η σύνταξη συντάγματος, υποδήλωνε πως δεν είχαν την πρόθεση να παραχωρήσουν

τον έλεγχο της Αθήνας σε κάποιον άλλον. Με το να καθυστερούν, επομένως, τη διαμόρφωση του συντάγματος, αποσκοπούσαν στο να διασφαλίσουν τον αναγκαίο χρόνο προκειμένου να εδραιώσουν την εξουσία τους.

Μια πρώτη ενέργεια στήριξης του καθεστώτος τους ήταν η συγκρότηση της Βουλής και των άλλων θεσμικών οργάνων της πόλης με άτομα δικής τους επιλογής, ώστε να ελέγχουν κάθε απόφαση και κάθε δράση ή αντίδραση της Αθήνας. Αποτρέποντας, έτσι, την ενδεχόμενη ψήφιση κάποιας απόφασης που θα τους αφαιρούσε τις δικαιοδοσίες τους.

Η αμέσως επόμενη ενέργειά τους ήταν η σύλληψη των καταδοτών κι η καταδίκη τους σε θάνατο μέσω της Βουλής. Με την ενέργεια αυτή αποσκοπούσαν κατ' αρχάς να δημιουργήσουν ευνοϊκό κλίμα για τους ίδιους, καθώς έδειχναν στους έντιμους πολίτες πως είναι αποφασισμένοι να

απαλλάξουν την πόλη από τα ανήθικα εκείνα στοιχεία που επιβίωναν εις βάρος των άλλων με τη συκοφαντική τους δράση. Επρόκειτο για μια δημαγωγική τακτική, η οποία σε αρχικό επίπεδο ερμηνευόταν θετικά από τους πολίτες, εφόσον τους απάλλασσε από ανέντιμους ανθρώπους. Ωστόσο, η τακτική αυτή αποσκοπούσε στο να δημιουργήσει συναισθήματα πόλωσης και διχασμού στην πόλη, οδηγώντας τους πολίτες σε μεταξύ τους αντιδικίες για το ποιος καταδικάστηκε δίκαια και ποιος όχι, απομακρύνοντας την προσοχή τους από την εν γένει αντιδημοκρατική συμπεριφορά των Τριάκοντα. Αποτελούσε, συνάμα, έναν τρόπο για να δοκιμαστούν οι αντιδράσεις των πολιτών απέναντι σε ανάλογα βίαιες πράξεις, λίγο προτού οι Τριάκοντα αρχίσουν να στρέφονται ενάντια σ' εκείνους που αποτελούσαν το βασικό εμπόδιο για την εδραίωση της εξουσίας τους.

Ακολούθως οι Τριάκοντα έκαναν το πρώτο ξεκάθαρο βήμα για την εδραίωση της απολυταρχικής εξουσίας τους, όταν έστειλαν τον Αισχίνη και τον Αριστοτέλη στον Λύσανδρο προκειμένου με τη δική του μεσολάβηση να τους δοθεί σπαρτιατική φρουρά που θα τους επέτρεπε να προχωρήσουν σ' ένα δραστικό ξεκαθάρισμα των αντιφρονούντων. Αξίζει να προσεχθεί πως για να πεισθεί ο Λύσανδρος, τον διαβεβαίωσαν αφενός πως δεν θα επιβαρυνόταν οικονομικά η Σπάρτη για τη συντήρηση της φρουράς κι αφετέρου πως θα χρησιμοποιούσαν τους στρατιώτες για να βγάλουν από τη μέση «κακούς» ανθρώπους. Δεν φανέρωσαν, δηλαδή, στον Λύσανδρο τον πραγματικό τους στόχο, που ήταν το να χρησιμοποιήσουν τη φρουρά για να στραφούν εναντίον όποιου αντιδρούσε στην εξουσία τους. Μόλις ο Λύσανδρος τούς διασφάλισε τη φρουρά, με αρμοστή τον Καλλίβιο,

οι Τριάκοντα άρχισαν να καλοπιάνουν τον Καλλίβιο με κάθε τρόπο, ώστε εκείνος να τους επιτρέπει να χρησιμοποιούν τους στρατιώτες της φρουράς όπως ήθελαν. Ξεκίνησε, έτσι, μια διαδικασία συνεχών διώξεων εις βάρος, όχι πια των «κακών» στοιχείων της πόλης, αλλά εκείνων που δημιουργούσαν έστω και την υποψία πως δεν θα ανεχτούν την απολυταρχική εξουσία των Τριάκοντα. Περισσότερο, μάλιστα, οι διώξεις στράφηκαν εναντίον όσων ασκούσαν επιρροή στους συμπολίτες τους και θα έβρισκαν συμπαράσταση από αυτούς σε περίπτωση που κινούνταν κατά των Τριάκοντα.

Η ένταση των διώξεων αυτών ήταν τέτοια, ώστε προκλήθηκαν προστριβές και αντιθέσεις ακόμη και μεταξύ των Τριάκοντα. Η διάθεση, ειδικότερα, του Κριτία να σκοτώσει όσο γίνεται περισσότερους από τους πολίτες που είχαν κύρος και γίνονταν σεβαστοί από τους άλλους, προκάλεσε την

αντίδραση του Θηραμένη που θεωρούσε υπερβολικό και παράλογο μέτρο τις δολοφονίες αυτές. Ο Κριτίας, ωστόσο, πίστευε πως το να σκοτώσουν εκείνους που μπορούσαν να τους σταθούν εμπόδιο, ήταν απολύτως αναγκαίο για τη διασφάλιση της τυραννίας τους.

3. Πώς κρίνετε την πολιτική συμπεριφορά του Κριτία και του Θηραμένη.

Ο Κριτίας είναι αδίστακτος και ιδιαίτερα κυνικός, εφόσον πρεσβεύει την άποψη πως προκειμένου να διασφαλιστεί η εξουσία των Τριάκοντα οφείλουν να σκοτώσουν οποιονδήποτε έχει τη δυνατότητα να σταθεί εμπόδιο στα σχέδιά τους. Δεν διστάζει, έτσι, να οδηγηθεί σε ακραίες συμπεριφορές και να απαιτήσει τη δολοφονία πλήθους ανθρώπων, αφού ό, τι κυριαρχεί στη δική του σκέψη είναι το πάθος του για δύναμη και εξουσία. Ο Κριτίας είναι,

συνάμα, εξαιρετικά εκδικητικός, αφού η απαξίωση που δείχνει απέναντι στους δημοκρατικούς πηγάζει κι από το γεγονός ότι τον είχαν εξορίσει όταν είχαν εκείνοι τον έλεγχο της πόλης.

Η σκληρότητα κι η εκδικητικότητα που χαρακτηρίζουν την πολιτική συμπεριφορά του Κριτία, φανερώνουν πως δεν είναι ικανός να διαχειριστεί την εξουσία. Η σκέψη του, άλλωστε, πως μόνο μέσω του φόβου και των δολοφονιών μπορεί να εδραιωθεί το καθεστώς των Τριάκοντα, υποδηλώνει πως μόνη του πρόθεση είναι να λάβει τον έλεγχο της πόλης κι όχι να προσφέρει κάποιο ουσιαστικό έργο, το οποίο θα μπορούσε πιθανώς να του διασφαλίσει την πραγματική εύνοια των πολιτών. Ένας πολιτικός, όμως, που σκέφτεται μόνο πώς θα εξουδετερώσει τους αντιπάλους του και όχι το πώς θα ωφελήσει την πολιτεία, δεν είναι σε καμία περίπτωση κατάλληλο πρόσωπο για να διαχειριστεί την πολιτική εξουσία.

Ο Θηραμένης, αν και ανήκει στην ίδια ολιγαρχική ομάδα που διεκδικεί με άνομο τρόπο την εδραίωση τυραννίας στην Αθήνα, δεν διακατέχεται από φονικά και εκδικητικά ένστικτα, όπως ο Κριτίας. Ο Θηραμένης αντιλαμβάνεται πόσο ακραίο είναι το να δολοφονούνται έντιμοι πολίτες απλώς και μόνο επειδή τους εκτιμούν και τους σέβονται οι συμπολίτες τους. Θεωρεί, επομένως, χρέος του να αντιταχθεί στον παραλογισμό του Κριτία και αποδεικνύει, κατ' αυτό τον τρόπο, πως δεν βρίσκεται στο ίδιο επίπεδο διαφθοράς και σκληρότητας. Δεν έχει, βέβαια, τις αρετές και το ήθος ενός δημοκράτη πολιτικού, που θα του επέτρεπαν να διεκδικήσει με νόμιμο τρόπο την εξουσία και θα τον οδηγούσαν στην επιτέλεση ωφέλιμου για την πόλη έργου, είναι, ωστόσο, περισσότερο ηθικός και λιγότερο παθιασμένος με την εξουσία από τον Κριτία.

4. Ποια πολιτικά ήθη εισάγει η θέση του Κριτία ότι «όποιος θέλει να κυριαρχεί είναι υποχρεωμένος να βγάζει από τη μέση εκείνους που θα μπορούσαν να του σταθούν εμπόδιο»; Τι είδους κοινωνία θα προκύψει, αν τα ήθη αυτά εδραιωθούν;

Η άποψη του Κριτία οδηγεί στην επικράτηση ενός αδίστακτου κυνισμού στον χώρο της πολιτικής, εφόσον η διεκδίκηση της εξουσίας καθίσταται πλέον αυτοσκοπός. Η πολιτική δεν αντιμετωπίζεται πλέον ως μέσο για την ανιδιοτελή προάσπιση των συμφερόντων των πολιτών ούτε ως ευκαιρία για κοινωφελή προφορά μέσα από τη διάθεση του προσωπικού χρόνου προς όφελος των πολλών. Πλέον μόνο ζητούμενο είναι ο έλεγχος της εξουσίας και τα μέσα για την κατάκτησή της είναι η βία, οι δολοφονίες και η πλήρης απουσία

σεβασμού απέναντι στους άλλους ανθρώπους. Στη σκέψη του Κριτία οι πολίτες δεν είναι εκείνοι που θα ωφεληθούν από το «πολιτικό» του «έργο», αλλά πιθανά εμπόδια στην προσπάθειά του να γίνει ο κυρίαρχος της πόλης. Υπ' αυτή την έννοια, αν η ηθική εξαχρείωση του Κριτία εδραιωνόταν σε μια χώρα ό,τι θα επακολουθούσε θα ήταν μια αιμοσταγής δικτατορία, καθώς και συνεχείς εμφύλιες συγκρούσεις, εφόσον οι καταπιεζόμενοι πολίτες θα επιχειρούσαν να αποτινάξουν τον ασφυκτικό αυτό έλεγχο. Παραλλήλως, βέβαια, θα χάνονταν οι ηθικές αξίες και ποιότητες του σεβασμού, της αλληλεγγύης και της ανιδιοτέλειας, μιας και κάθε πολίτης θα δρούσε για τον εαυτό του επιδιώκοντας να βλάψει τους άλλους, προτού τον βλάψουν εκείνοι.

5. Θηραμένης: «Στο κάτω-κάτω κι εγώ κι εσύ έχουμε πει και κάνει πολλά για ν' αποχτήσουμε δημοτικότητα». Να χαρακτηρίσετε, με βάση την ομολογία αυτή, το πολιτικό ήθος του Θηραμένη και της ομάδας του.

Η ομολογία του Θηραμένη πως στο όνομα της δημοτικότητας εκείνος και οι Τριάκοντα έχουν δώσει πολλές ψευδείς υποσχέσεις κι έχουν προβεί σε πολλές παρανομίες φανερώνει το πολιτικό τους ήθος. Με την κατάκτηση της εξουσίας να αποτελεί βασική τους μέριμνα, ο Θηραμένης και η ομάδα του δεν δίστασαν να εξαπατήσουν τους πολίτες, να τους παραπλανήσουν σχετικά με τις πραγματικές τους προθέσεις και, φυσικά, να παραβούν κάθε νόμο προκειμένου να επιτύχουν τον στόχο τους. Οι Τριάκοντα λειτουργούν -στο ξεκίνημα της πολιτικής τους πορείας- με δημαγωγικές τακτικές, επιδιδόμενοι σ'

έναν ανήθικο λαϊκισμό προκειμένου να κερδίσουν τη στήριξη των πολιτών. Προβαίνουν, έτσι, σε μια ανεξέλεγκτη παροχή υποσχέσεων, για να δημιουργήσουν στους πολίτες την εντύπωση πως έχουν τη θέληση να βελτιώσουν την κοινωνική και πολιτική κατάσταση, χωρίς, ωστόσο, να έχουν καμία τέτοια πρόθεση. Η δική τους επιδίωξη ήταν αποκλειστικά η κατάκτηση της εξουσίας και όχι το να «υπηρετήσουν» τους πολίτες. Θεωρούσαν, άλλωστε, πως από τη στιγμή που θα πάρουν τον έλεγχο της Αθήνας θα έχουν τη δυνατότητα να πλουτίσουν υπέρμετρα και να αποκτήσουν έτσι ακόμη περισσότερη δύναμη, ώστε να μην είναι πια σε θέση κανείς να τους απομακρύνει από την εξουσία.